

6. Державний архів Запорізької області (ДАЗО). – Ф.Р-1433. – Оп. 1. – Спр. 149.
7. Щоденник Аркадія Любченка. – Львів; Нью-Йорк, 1999.
8. Державний архів Дніпропетровської області (ДАДО). – Ф.Р-2276. – Оп. 1. – Спр. 181.
9. Державний архів Київської області (ДАКО). – Ф.Р-2412. – Оп. 2. – Спр. 31.
10. Нове Запоріжжя. – 1942 р. – 6 січня.

Summary

This article is devoted to nazi's policy in social sphere in Reichskommissariat “Ukraine”. Ukrainian self-government institutions played the main role in implementing policy in this sphere. Only these institutions and their social security departments tried to improve the situation in social sphere in this period.

Т. М. Пронь

ПОВЕРНЕННЯ НАСЕЛЕННЯ З ЕВАКУАЦІЇ І “ТРАНЗИТНИЙ РУХ” СПЕЦПОСЕЛЕНЦІВ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ У ПОВОЄННІ РОКИ

Понад півстоліття після завершення Другої світової війни та ліквідації її наслідків історична наука займається цією проблематикою. Проте і на сьогодні існує велике коло недосліджених, невідомих або маловідомих проблем, подій, фактів, які старанно замовчувалися владою, були глибоко забуті або фальсифіковані та перекручені радянською історіографією. Висвітлення цих питань є одним із пріоритетних завдань сучасної вітчизняної науки. Зокрема, йдеться про міграційні процеси 1944–1946 рр.: повернення населення з евакуації та спецпоселенців у місця довоєнного проживання або нового поселення.

У повоєнні роки піднялася могутня хвиля міграційних переміщень населення. Головну роль у цьому русі відігравали державні заходи та внутрішньополітична і соціально-економічна ситуація в країні, що спонукала людей до міграції. Організований міграційний рух значно переважав самовільні й стихійні переселення. Причорноморські степи черговий раз постали в центрі спланованої акції масового переселення населення. За кількістю осіб, які одночасно прибули до регіону, та діяльною участю держави у цьому процесі (її юрисдикція) повоєнний етап (квітень 1944–1953 рр.) розвитку міграційних процесів можна охарактеризувати як “велике переміщення народів”.

У вітчизняній науковій літературі відсутні ґрунтовні дослідження із зазначеної проблеми. Побічно торкнулися руху спецпоселенців В. Сергійчук, В. Наулко, М. Бугай [1]. Першу спробу дослідити цей процес на Півдні України було зроблено Т. Пронь [2].

Розглядаючи реевакуаційний рух населення та рух спецпоселенців у 1944–1946 рр. на прикладі Миколаївщини і Херсонщини, автор має на меті акцентувати увагу науковців на необхідності вирішення цієї наукової проблеми.

Наприкінці березня 1944 р. територія Миколаївщини і Херсонщини була звільнена від фашистського окупаційного режиму. Тяжкими наслідками його стали зруйнування промисловості, занепад сільськогосподарського виробництва, різне скорочення трудових ресурсів. Відродження народного господарства розпочалося одночасно з визволенням краю. Вирішити складні завдання можливо було лише за умови активізації людського фактору.

10 травня 1944 р. виконавчий комітет Миколаївської обласної Ради депутатів трудящих офіційно дозволив повертатися у рідні місця всім, хто евакуювався за межі регіону у 1941 р. [3, арк. 25]. При цьому були введені деякі обмеження щодо поселення. Заборонялося поселятися в обласному центрі, Очакові та районах, у яких раніше проживали німецькі колоністи, оскільки останні призначалися для організованих переселенців і репатріантів.

До повного звільнення території України від окупації зворотний рух евакуйованих не відзначався особливою активністю. Все ще існували об’єктивні та суб’єктивні причини, що гальмували та розтягували його на невизначений час. У грудні 1944 р. на Херсонщину самовільно повернулося з евакуації всього 49 чоловік [4, арк. 6].

Хвиля масового повернення у рідні місця біженців та евакуйованих піднялася лише весною–літом 1945 р. Реевакуація проводилася у кілька етапів. Її темпи визначали ситуація на фронті та реальні можливості залізниць. Разом з евакуйованими поверталися у рідні місця й демобілізовані з лав Радянської Армії. До жовтня 1945 р. “армію праці” на Миколаївщині поповнили 7 987 демобілізованих, 2 232 з них працевлаштувалися у м. Миколаєві, 4 686 – у сільській місцевості, 852 – по містечках області [5, арк. 131]. Однак це було попереду.

Млявість повернення у 1944 р. у рідний край тих, хто перебував в евакуації, ще не означала, що тут не відбувалося будь-якого руху. Розорення господарства південних областей не могло не стимулювати прийняття державного рішення про направлення міграційного потоку в даному

напрямку. Природно, що здійснення господарського ривка було можливим лише при мобілізації всіх сил суспільства. Навесні 1944 р. відділ спецпереселення НКВС СРСР почав звільняти громадян, перебуваючих на спецпоселеннях, та визначати нові місця для проживання. Відповідно до постанов Раднаркому Союзу РСР від 5 квітня 1944 р. № 359-105с і від 11 липня 1944 р. № 54-224с [6, с. 121] та за згодою українського уряду у південні області республіки почали масово прибувати колишні польські громадяни, депортовані у 1939–1941 рр. із районів Західної України та Білорусії у республіки Середньої Азії та східні області РРФСР. Прийняття рішення про їхнє переселення в Україну було обумовлено бажанням радянського керівництва упорядкувати взаємовідносини з Польщею та використати в якості робочої сили під час весняно-літніх польових робіт.

У травні–червні 1944 р. на південь України одночасно рушили два потоки спецпереселенців: перший – зі східних республік СРСР – Узбецької, Казахської (Алма-Атинська, Карагандинська, Кокчетавська, Північно-Казахська, Талди-Курганська області) [7, с. 47–48], другий – зі східних областей і країв РРФСР (Свердловська, Омська, Молотовська, Кемеровська області та Красноярський край) [8, с. 26]. За соціальним статусом це були переважно «неблагонадійні», так звані осадники (військовослужбовці польської армії, які, виконуючи поліцейські функції в Польщі, отримали землі на території Західної України), військовополонені, колишні поміщики, фабриканти, службовці держaparату і просто біженці, “евакуйовані” у 1941 р. із прифронтових районів. За національною ознакою поділялися на поляків, євреїв і незначну кількість представників інших націй і народностей. Саме вони наповнили першу організовану та потужну хвилю повоєнних мігрантів на півдні.

В одному із документів ЦДАГОУ, введених до наукового обігу В. Сергійчуком, вказується, що протягом липня – 20 листопада 1944 р. зі східних регіонів СРСР на територію 8 областей УРСР (Херсонська, Полтавська, Запорізька, Дніпропетровська, Одеська, Харківська, Сталінська – сучасна Донецька) прибуло 21 946 колишніх польських громадян [9, с. 75–76]. Провідне місце серед областей прийому належало Херсонській області. До неї було направлено найбільшу кількість спецпоселенців – 5 600. У документі відсутні дані щодо прийому цієї категорії громадян Миколаївської області. Однак, на наш погляд, це просто технічна помилка, допущена при друці. Зокрема, названо тільки 7 областей. Загальна кількість прийнятих осіб становила не 21946, а 19840 (підрах. – Т.П.), тобто не зрозуміло, яку область було пропущено у списку і де поділося 2 106 чоловік? Вважаємо, що цією областю була Миколаївська. Висновки базуються на наступних фактах:

1) в інформаційній довідці Миколаївського обласного земельного відділу, наданою Наркомзему України 9 листопада т.р., пояснювалося: “відмовлено в прийомі колишнім польським громадянам з Казахстану 1808 чол., так як прийнято вже 3 366 (ця цифра вказувалася й раніше, ще 29 серпня – Т.П.), у радгоспах немає житла” [10, арк. 42];

2) за документами державного архіву Миколаївської області проходить інформація, що 1 вересня поїзд СК 991 доставив із Актюбинської області на Миколаївщину 1530 колишніх польських громадян [11, арк. 63, 69–70], яких поселили у населених пунктах – Ново-Одеса, Варварівка, Нечаяне, Блюменфельд, Андрієво-Зарино, Миколаївський радгосп, Пересаївка, Лоцкіно, Добра Криниця, Єланець та у колонії Шпасрово та Ново-Шпасрово. Крім того, вказувалося, що сюди був відправлений і поїзд № 888 з Акмолінської області [12, арк. 15–38];

3) на підтвердження цієї думки вказує і графік евакуації колишніх польських громадян, яких належало переселити з Миколаївської області до Польщі протягом січня–травня 1946 р. (всього за підрах. авт. 7 797 чол.) [13, арк. 12]. Тобто зосередження такої кількості поляків в області було б не можливо без включення 3 366 осіб згаданих вище;

4) стосовно розходження даних (на 1260 більше прибулих, ніж за документом, наведеним В. Сергійчуком), то варто зазначити, що це підсумкові дані за липень – 20 листопада, а рух розпочався у травні–червні;

5) показник 7797 чол. на січень 1946 р. також не є остаточним мірилом руху. Він не включає кількість осіб, організовано відправлених до Польщі у 1945 р., та випадки самовільного руху у напрямку польського кордону колишніх польських громадян, які не могли дочекатися повернення на батьківщину;

6) на той час область мала достатню кількість вільного житлового фонду, що сприяло переселенню.

Вищезазначене переконує, що Миколаївська область поряд з Херсонською також приймала колишніх польських громадян з Узбекистану і Казахстану. Разом з тим, обидві області були долучені до складу 15 областей, які приймали колишніх польських громадян зі східних областей РРФСР. За станом на липень 1944 р. до Миколаївської області прибуло 3700 спецпереселенців. Їх розмістили у 22 радгоспах, що спеціалізувалися на вирощуванні зернових або тваринництві. Наприклад, радгосп “Агрономія” Арбузинського району прийняв 50 чоловік, “Вознесенський” Вознесенського та “Друга п’ятирічка” Варварівського – по 200, “Реконструкція” Березнегуватського – 230, “Братський” Братського та “Блюмен” Тілігуло-Березанського по 250, колишні німецькі колонії Рорбах, Ватерлоо та єврейська Шпасрово – 730 чоловік і тільки 30 поселилося у Миколаєві [14, арк. 68–69]. Поселяли прибулих групами по 60–250 чоловік, переважно на підприємствах сільськогосподарського

призначення державної форми власності (радгоспах). Так, 2 265 чоловік із 3 366, що прибули у серпні, поселили у населених пунктах Миколаївського Тресту радгоспів НКСГ УРСР [15, арк. 65]. Значно меншу кількість польських спецпоселенців поселяли у колгоспах або підсобних господарствах.

Потік поляків, бажаючих переселитися в Україну, був настільки потужним, що 11 серпня 1944 р. РНК СРСР змушений був оголосити про завершення переселення [16, с. 25]. Але зупинити рух не вдалося. Оскільки багато поляків не змогли вчасно оформити документи і виїхати на нові місця поселення, то рух колишніх спецпоселенців на південь продовжувався і в наступні місяці. Не бажаючи ускладнення і без того напружених радянсько-польських відносин, державне керівництво подовжило строки переселення. Слід зазначити, що більшість поляків сприйняли цей захід як легальну можливість перебратися поближче до Польщі та мали намір використати цю нагоду і територію в якості транзитного посередника для майбутнього від'їзду на батьківщину.

Всього у Миколаївській області було поселено 4485, у Херсонській – 4668 колишніх польських громадян, що прибули зі східних областей РРФСР (найбільше по Україні) [17, с. 121]. Вони зайняли більшу частину вільного житлового фонду. Виділене для них житло відповідало стандартам того часу – бараки, гуртожитки, більш-менш відремонтовані квартири або окремі будинки. Деяких розселили по домівкам місцевого населення. Було організовано також харчування в їдальнях, видачу продуктів та промтоварів – одяг, взуття, мило. Звичайно про необхідну кількість товарів і якісні послуги не могло бути і мови. Неодноразово облвиконками у телеграмах на ім'я тодішнього замголови РНК СРСР М. Косигіна повідомляли про неналагоджене централізоване забезпечення польських громадян [18, арк. 14, 51]. Радгоспам доводилося годувати прибулих власними силами. Усі запаси підсобних господарств та місцеві ресурси на закупку товарів першої необхідності були вичерпані. Багато переселенців та їх дітей через відсутність взуття не мали змоги вийти на роботу чи до школи.

Однак, незважаючи на це, настрої переважної більшості польських громадян був непоганий, вони виявляли бажання йти працювати і навіть залишитися на постійну роботу у радгоспах. Щоправда були й такі, які не включалися роботу, або недобросовісно виконували доручену справу. Вони мотивували свою поведінку скрутним матеріальним становищем, поганим харчуванням, відсутністю дитячих закладів.

Сподіваючись на тимчасове перебування в Україні та швидке повернення на батьківщину, деякі спецпоселенці протестували проти навчання дітей не польською мовою. Така поведінка дестабілізувала ситуацію у поселеннях, негативно впливала на настрої переселенців, сприяла поширенню розмов про недосконалість урядових дій. Наприклад, одна із переселених говорила: “Уряд СРСР не знає, що робить і возить поляків по всьому Союзу невідомо за чим” [19, с. 78]. Відмовляючись працювати, вони лише створювали додаткові труднощі. Багато з них зверталися до керівництва радгоспів і колгоспів, районних і обласних організацій за дозволом на виїзд до Польщі.

У листопаді 1944 р. прийом колишніх польських громадян зі східних республік СРСР і східних областей РРФСР було припинено. Усім, хто надалі звертався з проханням дозволити виїзд на територію південних областей, відмовляли [20, арк. 24]. На той час сільськогосподарські роботи були завершені, розпочався міждержавний обмін населенням з Польщею, не вистачало житла, тобто не було необхідності приймати нове поповнення або штучно стримувати зворотний переселенський рух поляків. Наркомат УРСР не заперечував проти реевакуації цих громадян у Польщу. Незабаром вони потрапили в епіцентр українсько-польського обміну населенням. Південні області перестали слугувати за транзитні для колишніх спецпоселенців – громадян Польщі.

Процес переселення поляків у Польщу розпочався на весні 1945 р. Мотивуючи тим, що “значна частина працездатних, колишніх польських громадян під різними приводами від роботи ухиляється... і беручи до уваги постійне бажання їх переселитися в Польщу”, РНК УРСР і ЦК КП(б)У просили Раднарком СРСР “дозволити переселити у березні–квітні 1945 р. всіх бажаючих з їх числа, для чого виділити 1645 вагонів” [21, с. 22]. Створені при облвиконкомах сектори з евакуації, репатріації та розселення проводили велику роботу по складанню списків, розгляду заяв, виписуванню перепусток [22, арк. 109]. Архівні документи свідчать, що домінуючим фактором у цьому процесі було добровільне рішення самих поляків. Але вони майже не стояли перед дилемою – соціалістичний Радянський Союз чи соціалістична Польща? “Школа спецпоселень” назавжди обтяжила їхнє ставлення до СРСР і до так званої “радянської людини” [23, с. 667], поглибила бажання швидше виїхати.

Перші 212 польських громадян були відправлені з Миколаївської області на перевалочні станції Львів, Тернопіль, Самбір, Кам'янка-Бузька, Рава-Руська, Володимиро-Волинськ у березні–квітні 1945 р. [24, арк. 133, 145, 168]. Саме вони відкрили міждержавний трансфер польського населення, зосередженого на півдні у зворотньому напрямку. До кінця року було відправлено 853 сім'ї, загальна чисельність яких становила 1 433 особи [25, арк. 156]. Та це була лише незначна частина з тих 7 797 поляків та членів їх родин, яких належало переселити до січня–травня 1946 р. [26, арк. 12].

Зауважимо, що місцевим органам не під силу було виконати поставлене завдання у відведений строк. Комісії не встигали розглядати заяви, не завжди задовольняли прохання. За відведений час виїхало лише 1875 чоловік [27, арк. 12]. Із зареєстрованих 1374 заяв було розглянуто 1358, з них 10 сім'ям було відмовлено, 2 заяви відстрочено. Відмовляли як правило тим, що не могли надати

достатньої кількості доказів щодо своєї приналежності до польського громадянства станом на 17 вересня 1939 р. Вони не підпадали під дію радянсько-польської угоди [28, с. 193–199]. Дозвіл на виїзд надавався як моноетнічним польським сім'ям, так і змішаним. Особливо багато серед них було євреїв. На кінець 1946 р. із Херсонської області згідно з поданими заявами та без затримування виїхало 1806 сімей поляків (4585 чол.) До їх складу також ввійшли 924 євреї, 79 українців, 20 росіян, 3 білоруси і 1 грек [29, арк. 47].

Розповідь про виїзд поляків з Півдня не можна обмежити лише транзитним рухом спецпоселенців у 1944–1946 рр., оскільки тоді виїхали переважно сім'ї. До них варто включити і польських дітей-сиріт, які тимчасово проживали на території краю в дитячих будинках та сім'ях місцевих жителів. Деякі потрапили туди як діти війни, а деякі тимчасово проживали тут, поки батьки перебували на спецпоселеннях [30, арк. 8]. Їх репатріація у 1950–1951 рр. стала завершальним етапом переселення поляків до Польщі з південних областей.

Підсумовуючи зазначимо, що піднятий владою рух спецпоселенців-поляків вказує на незбалансований підхід влади до управління суспільними процесами. Все це певною мірою ускладнювало ситуацію, гальмувало повернення евакуйованих.

На сучасному етапі суспільного розвитку України надзвичайно важливе значення має глибоке вивчення, переосмислення і узагальнення процесів, що відбувалися у повоєнні роки, донесення цієї інформації до громадськості та формування нового свідомого історичного мислення.

Джерела та література

1. Сергійчук В. Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу в 1944–1946 роках. – К., 1999; Наулко В.І. Динаміка етнічного складу населення України в ХХ ст. / Етнонаціональні процеси в Україні: історія та сучасність / О. Б. Беренштейн, Н. А. Зіневич, В. Т. Зінич та ін. – К., 2001.; Бугай М. Ф. За повідомленням НКВС СРСР були переселені. – К., 1992.
2. Пронь Т. М. Міграційні та етнічні процеси на Півдні України за доби радянської державності (на матеріалах Миколаївської та Херсонської областей): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. – Донецьк, 2005.
3. Державний архів Миколаївської області (далі – ДАМО). – Ф.Р-992. – Оп. 2. – Спр. 153.
4. Державний архів Херсонської області (далі – ДАХО). – Ф.Р-1979. – Оп. 12. – Спр. 11.
5. ДАМО. – Ф.Р-992. – Оп. 2. – Спр. 233.
6. Сергійчук В. Вказ. праця.
7. Наулко В. І. Вказ. праця.
8. Бугай М. Ф. Вказ. праця.
9. Сергійчук В. Вказ. праця.
10. ДАМО. – Ф.Р-992. – Оп. 2. – Спр. 152.
11. Там само.
12. Там само.
13. ДАМО. – Ф.Р-992. – Оп. 2. – Спр. 448.
14. ДАМО. – Ф.Р-992. – Оп. 2. – Спр. 152.
15. ДАМО. – Ф.Р-992. – Оп. 2. – Спр. 153.
16. Бугай М. Ф. Вказ. праця.
17. Сергійчук В. Вказ. праця.
18. ДАМО. – Ф.Р-992. – Оп. 2. – Спр. 153.
19. Сергійчук В. Вказ. праця.
20. ДАМО. – Ф.Р-992. – Оп. 2. – Спр. 152.
21. Сергійчук В. Вказ. праця. – С. 22.
22. ДАМО. – Ф.Р-992. – Оп. 2. – Спр. 378.
23. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / За ред. Ю. Римаренка. – К., 1998.
24. ДАМО. – Ф.Р-992. – Оп. 2. – Спр. 378.
25. ДАМО. – Ф.Р-992. – Оп. 2. – Спр. 233.
26. Там само. – Спр. 448.
27. Там само.
28. Див.: Угода між Урядом Української Радянської Соціалістичної республіки і Польським комітетом національного визволення про евакуацію українського населення з території Польщі і польських громадян з території УРСР // Українська РСР у міжнародних відносинах, міжнародні договори, конвенції, угоди та інші документи, які складені за участю Української РСР або до яких вона приєдналася (1945–1957). – К., 1959.
29. ДАХО. – Ф.Р-1979. – Оп. 2. – Спр. 206.
30. Там само. – Ф.Р-1979. – Оп. 12. – Спр. 106.

Summary

The article illuminated the unknown pages of the post war history in the south of Ukraine to the wide circle of public – the return of population from evacuation and special settlements in 1944-1946. It is demonstrated who was the organizer of this action, how was this process of migration arranged, which consequences it had. These and other issues are considered on the bases of new archive materials which is introduced into the scientific turn over for the first time.

М. В. Брегеда

СТАВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ДО КУРСУ НА СОЦІАЛЬНУ ПЕРЕОРІЄНТАЦІЮ ЕКОНОМІКИ ДЕРЖАВИ (1953 рік)

Відразу ж після смерті диктатора почали набирати сили нові процеси, які ще недавно не вписувалися в догми, що сповідувалися десятиліттями. Істотна риса періоду “відлиги” полягала в поступовій переорієнтації економіки на соціальні потреби, на інтереси людей, якими протягом тривалого часу нехтували нібито заради найвищих інтересів держави. Необхідність змін в економічному житті прямо впливала зі спрямованості нового внутрішньополітичного курсу, сформульованого Г. Маленковим.

У промові на похоронах Й. Сталіна він зазначив: “У галузі внутрішньої політики наше головне завдання полягає в тому, щоб неухильно добиватися подальшого покращення матеріального добробуту робітників, колгоспників, інтелігенції, всіх радянських людей. Законом для нашої партії й уряду є обов’язок не втомно турбуватися про благо народу, про максимальне задоволення його матеріальних і культурних потреб” [1, с.1].

На думку Т. Царевської, серед причин реформаційного курсу нового керівництва можна виділити: передчуття господарської катастрофи, яку потрібно було призупинити будь-якими способами; важку внутрішньополітичну обстановку в країні, перетвореній у єдиний величезний ГУЛАГ, де кожен міг бути засуджений за хвилиenne запізнення на роботу або просто за “не ту” національність чи соціальну приналежність; необхідність забезпечити спадкоємність влади, обеззброїти можливих суперників, попередити міжусобиці в своєму партійно-елітарному середовищі [2, с.83].

Додамо також потребу наступників вождя заручитися підтримкою народу, який все менше продовжував вірити в будівництво “світлого комуністичного майбутнього”. Життєві реалії були несумісними з пропагандистськими гаслами, що постійно вимагали піднесення трудового ентузіазму, самовідданості й обмеження власних інтересів заради державних. З допомогою проявлених надзвичайних і неймовірних людських зусиль, упродовж короткого відрізка часу після війни вдалося відбудувати народне господарство, підняти з руїни економіку країни. Природними були очікування та сподівання населення на підвищення свого життєвого рівня, поліпшення матеріального й соціального становища.

Аналіз матеріалів сесії Верховної Ради СРСР, яка відбулася 5–8 серпня 1953 р., переконливо свідчить, що перетворення в економіці країни, у тому числі в сільському господарстві, почалися не з рішень вересневого (1953 рік) Пленуму ЦК КПРС, як це традиційно підкреслювалося в радянській історіографії. Установки Пленуму були визначені рішеннями сесії. Зміст доповіді М. Хрущова на вересневому Пленумі являв собою, по суті, деталізацію основних положень промови Г. Маленкова, виголошеної за місяць до цього на сесії.

Проблема взаємовідносин влади й суспільства в період хрущовської “відлиги” достатньо детально висвітлена в українській історіографії [3], однак за межами уваги істориків продовжує залишатися не менш важливе питання сприйняття влади і її політики суспільною свідомістю. Виходячи з вищенаведеного, розглянемо ставлення українців до проголошеного курсу на соціальну переорієнтацію економіки держави. Важливо простежити суспільно-політичні настрої у зв’язку з відмовою нового партійно-державного керівництва від сталінських методів організації й планування розвитку народного господарства країни. Виявимо специфіку й особливості реагування в робітничому, селянському та інтелігентському середовищі.

Про найбільш гострі проблеми в народному господарстві говорилося ще на липневому Пленумі ЦК КПРС, присвяченому “справі Берії”. Радянські керівники відмічали ряд попередніх прорахунків і недоліків у соціально-економічній політиці держави, в яких намагалися звинуватити Л. Берію. Так, у своєму виступі М. Хрущов, пояснюючи неприйняття важливих рішень по сільському господарству, зазначав: “Л. Берія гальмував питання, які виносилися на розгляд, щоб підривати колгоспи. Крім того, він переслідував мету діяти проти Маленкова. У результаті багато галузей сільського господарства